

„MEF MINK VAGYUNK A FOLDOZOTT IRHÁJÚ NÉMET ZSOLDOSOK...”

Irta: Mátrai-Betegh Béla

VASÁRNAPRA ESETT a szenteste. Szombaton hozzájutottam száz pengőért egy soványka, kopasztott csirkehez. Gondoltam, átviszem anyámnak Budára, együnk egy jobb falatot az ünnepekben.

Igy hát harmasban sétáltunk vasárnap délben a Várban; a menyasszonyom, én, meg a csirke. Közben kapunk egy légitámadást. Behúzódtunk a Hadtörténeti Múzeum eresze alá, mintha csak egy hirtelen kereskedett záporos elől félténénk a ruhánkat. Onnan néztük. Inkább kíváncsián, mint félve, inkább heccelődve, mint komolyan.

— Ha eltalálnak, legfeljebb mi ketten is olyanok leszünk, mint ez a halott kis csirke.

S összeneveztünk. Ilyen könnyelmű dolog a szerelem. És ilyen halállal játszadozó volt akkoriban valamennyiünk egész élete.

Sokkal jobban féltünk a Várban nyüzsgő német katonáktól. Lefelé jövet nagy ívben kerülgettük őket a zegzugos várbeli utcákon. Rejtettem tőlük, zsebemben a hamisított katonai felmentéssel. A levegőből támadó ellen-ségnél sokkal veszedelmesebbnek bizonyultak ezek a nyakunkon ülő, állítólagos barátok.

A Kagyiló utca lépcsőjénél Erzsí visszaadta a csirkét, amelyet eddig ő hozott — mert férfi kezébe nem való ilyen háztartási holmi — megcsókoltuk egymást, boldog ünnepeket kívántunk egymásnak azzal a fanyar gondolattal, hogy egymás nélkül úgyse lesz valami boldog karácsonyunk. De hát nem voltunk akkor még házasok, valójában még jegyesek se. Csak olyan hallgatóságos megegyezésünk volt, hogy egyszer... talán... ha

túléljük. Mondom, hogy akkor mindenkinek minden második gondolata a halál volt, mint Shakespeare Prosperójának.

A lépcső aljáról Erzsí viszszaített felém. Barna kalap, drapp kabát volt rajta. Február közepéig, majd két hónap után, nem láttuk egymást. De kis híja volt, hogy soha többé nem találkoztunk. Mert néhány óra múlva sötét bakóként közénk állt az ostrom és felemelve tartotta fejünk fölött a bárdját. Ez a lépcső akár a verpad lépcsője is lehetett volna. Ilyen csúnya giccses és mégis fenyegető pátosza volt azoknak a napoknak és az egész akkori időnek.

SZÁZ DARUT kaptam anyámtól karácsonyra, a Darling nevű cigarettá magyarisított utódját. Nehezen lehetett kapni, mint mindent akkoriban. A csirkén kívül egy kiló kockacukrot adtam anyámnak — ez is micsoda ritka kincs! — és egy kovácsoltvas virágcsereptartót. Hogy mégis legyen valami nem elsőrendű életszükséglet valami régi ajándékféle is a fa alatt, ami valahogyan a karácsonyt jelenti.

Az én cigarettámnak különös ajándék-jelentősége volt. Nagyon gyöngéd, jelképes értelmű, ahogyan csak anya tud beszélni a fiával. Anvám ugyanis tudta, hogy én október tizenötödike óta nem dohányszom. Fogadalmam van, hogy míg fel nem szabadulunk, nem gyújtok rá. Furcsa az ember: ha szorong, alku-dozni kezd a végzetel, a történelemmel, a sorsával. Adok neked a kínjaimhoz ráadásul még ideges, rossz perceket is, te pedig adj érte nekem gyorsabban jobb jövőt;

Most, hogy visszazélek erre a fogadalmra, gyerekesnek és szégyelnivalónak érzem. A szoros értelmében bagóért akartam megvásárolni a szabadságot.

A cigarettá így hát biztos volt, hogy nem kell már sokáig várnom a rágyújtással. Mint ahogy aggodalommal vegyes biztatás volt az is, amivel anyám fogadott:

— A szemközti házat megszállták a németek. Ide, a földszintre is beszállásoltak Heinischékhez egy csomó magyar katonát. Készül itt valami.

— Azt hiszem, ma elkezdődik. Már csak Budagyöngyög jár a villamos. Most hallottam, hogy a Húvösvölgyben már oroszok vannak.

— Hát akkor estére itt lesznek.

— Lehet.

— Ne menj vissza Pestre. Legalább ma ne. Meggyújtjuk a fát, átmegyünk egy órára Péteriekhez a Diósárokba, aztán itt alszol. Jó? Félek egyedül.

Félt a németektől, mert ismerte őket. Félt az oroszoktól, mert nem ismerte őket. Félt a háborútól, amely nemsokára beléphet ebbe a lakásba. S mit kezd egy asszony, mit kezd az ember a háborúval, amely rátör az otthonára, a bútorai, az emlékei, a befőttesüvegei közé?

Elfut előle? Hová? Védkezni ellene? Hogyan?

Szokatlan dolog egy útközet, vagy egy hadmozdulat egy lépcsőházban, vagy az ebédőasztal körül. El se lehet képzelni, milyen?

Ó, de megértettem anyám tétovását! Hiszen magam sem voltam másként. Félttem, és közben vártam azt, amitől félek. Sürgettem az időt, de halogattam is: legalább ma este, karácsony este, maradjon még béke ezek között a falak között. Csupa felemás érzés, csupa ellentmondó gondolat. Ilyen bizonytalanmá lesz az ember, ha kénytelen

csak túnni a sorsát s nem tudja, nincs ereje, nincs módja alakítani.

Ha akartam volna se mehettem volna már vissza Pestre. Pedig a pesti oldal, számításunk szerint, előbb szabadul majd fel, mint a budai. Hetek óta a vígszínházi szobámban laktam. Csak félóránként jöttem át anyámhoz, vagy Erzsit hazakísérni, vagy a lakásomon megfürdeni és fehérneműt váltani. A németek a Margithíd után bármelyik percben felrobbanthatják a többi is s a budai egérfogóban rekedek. Pesten kell most lakni. Anyám szorongása és a karácsonyi események átűzték ezt a tervet.

Meggyújtottuk a fán a gertyákat, átadtuk egymásnak a kis csomagokat, a csirkén még neveltünk is — hitted volna, hogy egy kopasz csirke valaha karácsonyi ajándék lesz? — és tele volt könnyel a szemünk.

— Jaj, fiam... — mondta anyám. — Édesanyám... — mondtam én. S ez olyan megállapodásféle volt, hogy megpróbálunk most majd vigyázni egymásra.

Csak futva tudtuk megtenni féltizenegy tájban azt a kétháromszáz lépést a Diósárokotól hazáig. Már dübörgött a világ. Megkezdődött. Német katonárnnyak futkostak a felfelvirranó sötétben, recsegve, raccsolva káromkodtak. Az árnyak vastag vezényszavai még ilyen szorongatott, félelmetes körülmények között is komikus hatást tettek ránk.

A fejünk fölött iszonyú, gyors csillagok száguldoztak: tüzes rakéták és üstökösök. A háború csillagai.

Egyik sem mutatott a szeretet szülőháza felé ezen a karácsonyi éjen, mint az a régi, betlehemi csillag.

AZZAL KEZDŐDÖTT a felszabadulás, hogy karácsony másodnapján, kedden reggel, az átellenes házból kitakarod-

tak a németek. Úgy mentek el, azzal a vicsorgó, dühödtt és megvert kullogással, hogy látszott rajtuk: ide ezek az életben nem jönnek vissza többé.

Közben, hétfőn, már jó hírt is kaptam. Telefonon beszéltem a Vígszínházzal — májusig nem volt aztán telefonkagyló a kezemben — és Kálmán, a portás, boldogan újságotlta:

— Most telefonált Benkő Gyuszi. Vendégek reggeliztek nála. Erti? Vendégek?! És maga? Visszajön?

— Nem. Dehogy. Nemsokára, talán már egy óra múlva hozzánk is vendégek jönnek,

Benkő Gyula, a Vígszínház művésze, tíz percnyire lakott ide, a Virányoson. „Vendégei” az oroszok voltak, ezt nem lehetett félreérteni. Néhány nap múlva, egy kaukázusi tiszt aztán fényképet is mutatott nekem: ismerem-e? Benkő képe volt, ha jól emlékszem, ilyesféle dedikációval: „Egy boldog reggeli emlékére az orosz katonáknak, Benkő Gyula.”

Kedden este elmentek a földszintről a magyar katonák is. A ház magára maradt a „senki földjén”. A Hieronymi köz 7. számú, kétlakásos budai villa, egy orvos-család és egy színész: az anyám hajléka, egy civil épület, békés emberek otthona, a frontra került. Ostromlott vár lett a vékony falaival, a habos függönyeivel, a védtelenségével, a benne remegő asszonyi szívekkel. Körülötte bombák csapkodtak és akna süvített. Negyven lépésnyire töle szörnyű lángokkal égett a János-kórház gyógyszerraktára. Arrébb, egy összedőlő házból, az egyetlen eleven dolog egy égnek meredő, törött gázcső maradt, amelynek végén kísérteti kéklánggal lobogott a céltalan gáz, bele az éjszakába. Nem melegít többé vacsorát a családnak. A fűrdőszobánk falát gránát szakította át. Ilyen tehát a háború, ha beront egy

városba és rátor az otthonok-
ra. Most megtudtuk.

De ez a virrasztó, tűzvesztes
éjszaka már mégis a szabadság
éjszakája volt. Bombatól
félni nem olyan megalázó,
mint embertől. Akna elől ha-
soncsúszni nem olyan rabság,
mint ember előtt. Az embe-
rek, akiktől félni kellett, ele-
mentek innét: nem hallatszik
már a német vezényszó. S
együtt vonulnak vissza velük,
akkor itt a szolgásgát rend-
szerré tették.

Szerdán reggel, 1944. decem-
ber 27-én fél kilenckor meg-
jötték a vendégek hozzánk is.
Csapata élén egy őrnagy. Ki-
fűlva és átizzadta, mert ro-
hammal jött be: a németek
aknatűz alatt tartották a kör-
nyéket. Haldokló bajtársát
egy szanitécnő a vállán cí-
pelte be a lépcsőházba.

Egy üveg ürmőssel, azzal a
bizonyos csirkével és ameny-
nyi szalonláng még volt, any-
nyival, a karácsonyfáról sze-
dett szaloncukorral vendé-
lünk meg őket. Két hallal és
öt kenyérral ennyi embert,
mint valaha Krisztus a soka-
ságot. Koccintottak, mosolyog-
tak — beszélni nem tudunk
egymással. Mondtam: Tolsztoj,
mondtam: Lenin, mondtam:
artyisz — ök barátságosan
bólogattak s körülnézve a fé-
lig rombadólt lakásban, szá-
naközön ezt mondták: vojna
vojna...

Cigarettaival is kínálni akar-
tam őket s magam is rágyúj-
tani végre. Kerestem a feldőlt
karácsonyfa alatt a százas do-
boz Darut. De vagy elkevered-
ett a törmelék közé, vagy
zsebetette valamelyik katona,
az is lehet.

Az őrnagy kínált meg hosz-
szúszópókás orosz cigaretta-
val, amilyet még soha nem
láttam. Az első slukk! Jölesik?
— kérdezte anyám. Rábólin-
tottam, mély, boldog lélegzet-
tel: nagyon!

Grigorij, kedves öreg ka-
tona-barátunk a Rajnai Gábor
Tárogató úti házában beren-
dezett orosz hadikórház ör-

mestere, emlékszel, hány száz
cigarettaival, hány kenyérral,
mennyi hússal, levessel, cu-
kossal pótolta azt a száz el-
tűnt Darut, amikor ott lak-
tunk Rajnaiéknál? Emlékszel?
Én emlékszem rá. Csak azt
tudtam meg rólad, hogy a ne-
ved Grigorij és azt, milyen
ember vagy.

ÉS ÚGY FOLYTATÓDOTT
A szabadság, hogy január első
napjaiban, a hirtelen megszer-
vezett Tárogató úti előljá-
rásón összetalálkoztak a buj-
dokló ismerősök. Egyre töb-
ben, ahogy a szabadság har-
colva haladt a város szíve
felé. Heltai Jenőék, Góth Sán-
dorék, Dajka Margit, Szőrényi
Éva, Tőkés Anna, Boldizsár
Iván, Tolnay Klári, Kovács
Károly. Aztán január vége
felé Illyés Gyula, Török Sán-
dor, Kertész Róbert, Zágón
István az édesapjával, Pán
Józsefék, Vidor Ferike... s
mennyien még! Szánkót húzva
és megviselve és hajlék nélkül
és szakállasan és éhesen... és
mégis a nyomorúságon átűtő
megkönnyebbüléssel, valami
megnevezhetetlen és megfogal-
mazhatatlan örömmel a be-
esett szemekben is.

Gondolom, ha az ember felnőtt
fejjel születne, érezhetne
valami ilyen furcsa, összetett
életörömet. Hogy meglátja a
napvilágot és mindjárt tudja
is róla, mi az. Hogy mindjárt
ismerősei is vannak és barátai
és közössége és hazája. Hogy
születése pillanatában azonnal
tudja is, hogy él és hogy az
élet szép. Sírva örültünk az
életünknek, felnőttségünknek.
Rettenetes lidércnyomás
alól szabadultunk, fojtogató
esetlegesség markából: meg-
születünk-e?

Hogy a lidércnyomás mek-
kora volt az életünkön, egy
januári délutánon lett bennem
egészen világossá.

Még kihallatszott ide a Hű-
vösvölgybe is a Bud árt küzdő
fegyverroport. Úgy emléks-
zem, akkor még a pesti oldal
sem szabadult fei egészen:

A Magyar Kommunista Párt
gyűlést hirdetett arra a dél-
utánra az előljáráson. A
gyűlés elején, vagy a végén,
nem tudom már, Tapolczai
Gyula elmondott egy verset.
Gyuszi — nemrég halt meg
szegény — éjjel tanulta s reg-
gel a hivatalunkban (mert ő
vezette az előljárást lakáshi-
vatalát és én voltam a helyet-
tese) aggodalmasan megkér-
dezte:

— Kiállhatok én így délután
a közönség elé? Nincs másom.
Bakancs volt rajta, spárgá-
val befűzve. Zöldesszürke za-
kó, a könyökén folt, alatta
nyakban visszahajtott szövetter.
A nadrágja begyűrve a ba-
kancsba, mint a sínadrág.

— Nézz rám: ilyen lesz a
közönség is — feleltem.

Rajtam ugyan sötét ruha
volt, ahogy a karácsony estére
öltöztem, de hozzá egy Rajnai-
tól kapott, élénk sárgacsikos
ing — ez is már többször ki-
befordítva, ahogy egyre az
egyik fele lett tisztább a má-
sikhoz viszonyítva.

Délután Tapolczai felment a
dobogóra, és elkezdte mon-
dani ismeretlen német költő
Zsoldosdalát a XVI. század-
ból:

*»Mink volnánk hát a földözött
irhájú hirhedt zsoldosok...«*

A szaggatott, zord ütemű
jambus nem is a versből lük-
tetett bele a hallgatók fülébe,
hanem az életből. Az éppen
csakhogy az imént elmúlt va-
lóságból. A tegnapi, tegnap-
előtti nyomasztó emlékekből,
amikor az ember az elsőtí-
tetett ablakok mögött, elszorult
torokkal hallgatta a kövezeten
csattogó német katonaléptés:
ratattata-ratattata, ratatta-
tatta-tattata. Ebben a jam-
busban dübörögtek végig az
utcán még tegnap, tegnap-
előtt, vitték az embereket s
hozták a fejünkre a háborút.

*»... nem kiméltünk férfit, se nőt,
fálhoz kenjük a csecsemőt
és elfoglaljuk ágyadat,
aztán rágyújtjuk házádat...«*

Ratattata-ratattata :: — így
masírozott az SS-osztag a Kör-
úton tavaly március óta. Így
patogott — ratattata — há-
rom hete gíncs, a csattogva re-
pedező palatető az égő János-
kórházon. Hat éve, 1938 óta,
vagy még régebben: Hitler óta
lúktetnek ebben a ritmusban
az európai városok: Berlin,
Bécs, Prága, Varsó, Párizs. A
dániai és norvégiai falvak.
Belgium és Hollandia. Így lük-
tetett Budapest és Moszkva
alatt a síkság. Ez volna Euró-
pa szívdobogása? Nem! Ettől
kapott szívdobogást Európában
minden tisztességes ember, a
kegyetlen és erőszakos mené-
telésnek ettől a lármájától,
melyet a német katonacsizma
vert. Ökolbe szorult a férfiak
keze tőle, nemcsak a megro-
hant országokban, hanem ott-
hon, Németországban is, resz-
ketni kezdett az asszony és
felsírt álmában a gyerek. Ra-
tattata... mint a rém, mint a
esőrtető kísértet járt Európán
végig ez a csecsemőt falhoz
csapkodó sereg, ez a házat,
házat egy iszonyú parancs és
drüll ütemére pusztító áradat.
Ez az ütem recsegett és racs-
csolt a karácsony éjszakáján
lakásunk körül szitkozódó né-
met zsoldosok szavában.

Lefogyott testének minden
erejével, a kiállt szenvedések
minden felgyülemlett indulatá-
val skandálta tovább Tapolczai
Gyuszi a sorokat:

*»Nem ismerünk apát, anyát,
kivágunk minden almafát,
megmérgezzük a kútvizet,
s azt szolgáljuk, ki megfizet,
anyját se mondunk: jónapot
s kinyitjuk a hordócsapot,
széthordjuk ingóságodat,
ringyóvá tesszük lányodat,
s ha nem mondd, hogy
köszönöm,
lebunkozunk a küszöbön,
mert mink vagyunk a földözött
irhájú német zsoldosok.«*

Lefogyott testű emberek fel-
morajló indulattal hallgatták a
verset azon a gyűlésen. Egy
színész megfogalmazta versben

mindazt a gyűlöletet, amit a
német militarizmus hetek, hó-
napok, évek óta keltett ben-
nünk. Az iszonyú, marcona em-
lékeket, amelyeket az öt éves
háború és a háromnegyedéves
német megszállás összegyűjtött
valamennyiünkben.

Figyeltem őket és magamat.
A kivágott almafákra és a fel-
borított otthonokban a felbo-
rult karácsonyokra gondoltam.
Az az elemi erejű tombolás,
amely a szavaltat nyomán
az előljárást elöcsarnokában
felzúgott, arra vallott, hogy itt
mindenkinek rettenetes, szem-
élyes élményei kavaroztak fel
a vers hatására. Ekkor ér-
tettem meg egészen világosan,
micsoda nehéz lidércnyomás
alól szabadultunk. A tapsoló
kezek csattogásában a felsza-
badult emberi lélek repesett.

TIZ ÉVE ennek. És oka
van bizonyára, hogy a tízéves
múlt most így, ebben a cso-
portosításban, csataképek és
egy zsoldosdal köré fonódva
támadt fel bennem, nemcsak
a család és a karácsony meg-
békélt hangulatával.

A zsoldosdalban hallottam
utoljára a német katonaléptek
erőszakos ütemét. És nem
akárom többé hallani. A lélek
úgy védekezik és úgy gyűjti
össze erejét a fenyegetés és a
szorongás ellen, hogy felidézi
magában mindazt, ami valaha
szorongatta és fenyegette.

Fel akartam idézni ezen a
békés karácsonyon a tíz év
előtti háborús karácsonyt. Fel
akartam idézni magamnak,
anyámnak, édesapámnak és
neked, Erzsikém; az apáknak
és az anyáknak, az asszonyok-
nak, a gyermekeknek és a fest-
véreknek, magunknak, magya-
roknak és a világnak, védeke-
zősül a fenyegetés és a szor-
ongás ellen. Erőgyűjtésül arra
a feladatra, hogy a kertekben
csöndes szorgalommal meg-
érhessen az alma s az ottho-
nokban ne borulhassanak fel
többé a karácsonyfaik.